

УДК 378.014:339.94]:330.3

Державне управління: удосконалення та розвиток № 2, 2017

Т. О. Костюк,
к. політ. наук, доцент, доцент кафедри філософії та політології,
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Київ

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ ТА КРАЇНАХ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Tetiana Kostyuk,
PhD in political science, associate professor, senior lecturer of the Chair of Philosophy and political science,
JSC "Higher education institution "Interregional Academy for personnel management", Kyiv

INTERNALISATION OF HIGHER EDUCATION IN DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES: EXPERIENCE FOR UKRAINE

Запропоновано поліфакторний аналіз стану, характеру і перспектив розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в країнах, що розвиваються, у порівнянні з розвиненими країнами. Відслідковано закономірність превалювання експорто-, імпорто- чи білатерального характеру освітніх послуг, їх сильних сторін та ризикоформуючих факторів, а також взаємозалежність економічного розвитку і вищої освіти, в країнах різного рівня розвитку. Представлено власний план на перспективу інтернаціоналізації вищої освіти в Україні на основі проведеного дослідження.

A polyfactor analysis of the status, character and prospects of the process of internationalisation of higher education in developing countries is offered in comparison with developed countries. The pattern of the prevalence of export-oriented, import-oriented or of a bilateral nature of educational services, their strength and risk factors, as well as the interdependence of economic development and higher education in countries with different levels of development have been observed. The author's plan for further internationalisation of higher education in Ukraine on the basis of conducted research is provided.

Ключові слова: інтернаціоналізація вищої освіти, економічний розвиток, експорт вищої освіти, імпорт вищої освіти, Україна.

Keywords: internationalisation of higher education, economic development, export of higher education, import of higher education, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Швидкий розвиток економічної глобалізації, розвиток нових технологій і інтенсифікація контактів між країнами і націями сприяли асиміляції галузевих стратегій державного управління. Помилково в багатьох працях, присвячених розвитку сучасної вищої освіти, стверджується, що інтернаціоналізація вищої освіти стала реакцією на глобалізацію. Проте це не так, адже вперше про інтернаціоналізацію галузі вищої освіти заговорили ще в 1960-х роках, тоді як глобалізація як процес оформився наприкінці 80-х років ХХ століття. Радше сучасний характер процесу інтернаціоналізації вищої освіти склався під впливом глобалізаційних тенденцій, а сама інтернаціоналізація стала вираженням глобалізації. Ряд чинників, включаючи швидкі темпи економічної глобалізації та стрімкий розвиток інформаційних технологій, а також впровадження ринкових механізмів в усіх сферах суспільно-політичного життя суспільства, зумовили дедалі інтенсивніше регулювання сучасної вищої освіти економічними чинниками.

Глобалізація передбачає інтенсифікацію співпраці різних ринків один з одним у формі глобального розподілу праці для масового виробництва та надає перевагу розвитку технологій та інновацій, формуючи замовлення на наукові дослідження у найбільш затребуваних галузях. Крім того, глобальний ринок праці спонукає реорганізувати вищу освіту на професійно орієнтовану, запозичуючи досвід провідних в тій чи іншій галузі країн та збагачуючи освітні можливості національних вищих шкіл саме через інтернаціоналізацію освіти.

Проте ситуація в розвинених країнах сильно відрізняється від ситуації в країнах, що розвиваються. Що стосується змісту інтернаціоналізації вищої освіти, економічна нерівність нівелюється, характерними є відмова від спонсорвання з боку заможніших країн, від нав'язування запровадження однієї конкретної моделі на регіональному/ субрегіональному/ міжнародному рівнях та паритетні критерії оцінки якості освіти в умовах загальної зростаючої конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Безперечно, більшість аналітичних статей про інтернаціоналізацію вищої освіти належить закордонним авторам. З дослідженої проблематики в нагоді стали праці Р. Кулена, який аргументовано доводить доцільність розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в країнах, що розвиваються; Дж. Дейвіса та Х. де Віта, які вивчали глобалізацію інтернаціоналізації; Ф. Дж. Альтбаха, зокрема еволюційна теорія розвитку інтернаціоналізації вищої освіти; П. Скотта про загрози тенденції до масової вищої освіти, втрати її елітності та якості, інтернаціоналізацію і виклики доби глобалізації; і, звичайно, Дж. Найт про інтернаціоналізацію вищої освіти як феномен та про вплив ГАТТ та лібералізації торгівлі на розвиток університетів [4, 5, 6, 8, 9, 10].

Для досягнення поставленої мети автор також спирається на наукові доробки українських дослідників і вчених. Виконання проекту TEMPUS «Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту» за участі Інституту вищої освіти НАПН України актуалізувало питання визначення, обґрунтування та впровадження сучасних концептів, підходів, принципів та інструментів інтернаціоналізації вищої освіти як комплексної стратегії задля розвитку лідерського потенціалу університету. О. С. Падалка і І. С. Каленюк дослідили інтернаціоналізацію вищої освіти в контексті розвитку економіки освіти [2].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – оцінити процес інтернаціоналізації вищої освіти в розвинених країнах та країнах, що розвиваються, та запропонувати дієві кроки реалізації цього процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В установчому документі UNESCO «Вища освіта у глобалізованому суспільстві» до ключових аспектів глобалізації, які безпосередньо впливають на формування вищої освіти та її міжнародного характеру віднесено:

- зростаюче значення суспільства знань / економіки;
- розроблення нових торговельних угод, які охоплюють зокрема торгівлю освітніми послугами;

- нововведення в галузі інформаційно-комунікаційних технологій;
- зростаюча роль ринку і ринкової економіки.

Далі в цьому документі ці аспекти класифікують як каталізатори появи нових трендів у сфері вищої освіти, як, наприклад, поява таких нових провайдерів освіти, як мультинаціональні компанії, корпоративні університети та медіа- корпорації; нові форми забезпечення освіти, включаючи дистанційну, віртуальну і пряму освіту, що надається зокрема і приватними компаніями; велика диверсифікація кваліфікацій та свідоцтв про освіту; велика мобільність учнів, програм, провайдерів і проєктів, які виходять за межі національних кордонів; акцент на навчання протягом усього життя, що призводить до збільшення попиту на подальшу освіту; збільшення обсягу приватних інвестицій в освітні послуги [1].

Загалом же глобалізація визначається, як багатосторонній процес, що має економічні, соціальні, політичні та культурні наслідки для вищої освіти. Нові виклики з'явилися з появою нових акторів міжнародних освітніх відносин: альтернативних (недержавних, міжнародних неурядових, транснаціональних) провайдерів вищої освіти та представників фінансово-економічних кіл як паритетних учасників процесу прийняття рішень разом з академічною спільнотою. Поява транскордонних трейдерів освітніх послугами переносить освіту в сферу ринкових відносин і може, тим самим, унеможливити державне управління вищою освітою в рамках прийнятої національної політики. В такому випадку актуальними стають не тільки питання, пов'язані з доступом, рівністю, фінансуванням та якістю освіти, а й питання суверенітету, ідентичності, економічного розвитку держави. Торгівля послугами в галузі класифікована в рамках Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГАТС), країнам залишається лише встановити межі можливостей і доступу до свого внутрішнього ринку для іноземних провайдерів послуг в цій галузі [8]. Оскільки механізм не відпрацьовано, відкритим залишається питання правоздатності та компетентності того чи іншого органу унормувати, регламентувати, контролювати саму торгівлю послугами в галузі вищої освіти, і реципієнтів прибутку.

У розвинених країнах, країнах-стейкхолдерах, інтернаціоналізація вищої освіти вже давно носить виключно підприємницьку мету та прибутковий характер. Щодо країн, що розвиваються, а також країн перехідного періоду, то таке економічне підґрунтя є ризикоформуючим потенціалом для національної вищої освіти. Через політичну та управлінську нестабільність та скорочення державного фінансування вищої освіти вони можуть перетворитись на ринки збуту неякісних освітніх послуг з боку перерахованих вище категорій альтернативних провайдерів освітніх послуг. Суперечливим моментом є також орієнтація зовнішніх постачальників освітніх послуг на потреби внутрішніх ринків робочої сили. Зростаюча комерціалізація вищої освіти створює потенціал для гомогенізації навчальних програм, їх вестернізації, превалювання фінансово прибуткового експорту/імпорту освітніх програм, трансформації національної та регіональної освітньої політики відповідно до міжнародних рамок.

Таким чином, інтернаціоналізація вищої освіти у глобальному контексті розгортається у діапазоні глобального співробітництва і глобальної конкуренції, де провідне значення набуває остання [10]. Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти національних університетів країн, що розвиваються, прийняті з метою посилення конкурентоздатності на ринку освітніх послуг, зосереджувались в різній мірі (залежно від регіону) на експорті чи імпорту освітніх послуг, а зростання академічної мобільності проголошувалось основним пріоритетом.

Отже, можна виділити три типи: тип імпорту, тип імпорту-експорту та тип експорту. В Таблиці 1. наведено характеристики кожної з груп, умови для впровадження і розвитку (рівень економічного розвитку держави, ступінь розвитку вищої освіти, ситуація з англомовними програмами тощо) і ризики, які виникають в процесі імплементації.

Таблиця 1.
Типи інтернаціоналізації вищої освіти за орієнтацією

	Імпорт	Імпорт-експорт	Експорт
Географія поширення	Здебільшого країни, що розвиваються та/або колишні колонії/ заморські території	Переважно розвинені не англомовні країни та деякі країни, що розвиваються, з унікальною культурою та звичками	Розвинені англомовні країни
Характерні риси	Компетентний підбір професіоналів, але сама система сучасної вищої освіти слабо розвинена	Імпорт англомовного продукту для підвищення якості освіти та досліджень; експорт власних освітніх програм та розробок	Залучення іноземних студентів з країн, що розвиваються, та з не англомовних країн; комерціалізація транснаціональних освітніх послуг
Ризики	Відтік мізків, втрата національної ідентичності	Несумісність імпортованого іноземного продукту чи послуг та національних вимог	Шкідливий вплив комерціалізації вищої освіти на забезпечення якості

Цікаві факти про залежність економічного розвитку країни та розвитку її системи освіти наводять О.С. Падалка та І.С. Каленюк. Вони доводять, що вищі навчальні заклади виступають основними генераторами і передавачами знань та інформації в новій економіці. Роль університетів у сучасному суспільному прогресі настільки велика, що західними дослідниками доведено взаємозв'язок розвитку освітніх закладів з економічним розвитком країни. Ті держави, які визнали пріоритетність розвитку освіти, змогли забезпечити стійкі темпи економічного зростання та перейти до постіндустріального суспільства [2]. Так, Б. Кналл описав замкнене коло бідності, пов'язане з відсталістю освітніх закладів. У цьому замкненому колі відсталість економіки зумовлює недостатність фінансування освіти, що спричиняє відсталість системи освіти та професійної підготовки. Наслідком останнього стає недостатність висококваліфікованих людських ресурсів, що у свою чергу не створює можливості для підвищення продуктивності праці. Низька продуктивність праці та повільні темпи її росту знову підтверджують відсталість економіки, яка вже не може виділити необхідні кошти для кардинальних змін. Провідні країни світу вже давно усвідомили пряму залежність між динамікою економічного розвитку та ефективністю національної системи освіти [3].

Приклад успішної стратегії розвитку освіти демонструє Японія, яка ще з 1983 р. почала проводити політику залучення іноземних студентів, викладачів, дослідників. У 2005 р. політика інтернаціоналізації вищої освіти була конкретизована в трьох завданнях: викладання дисциплін англійською мовою, план із залучення 300 тис. іноземних студентів до 2020 р. («300 000 international students plan»), 164 розвиток 30 університетів як центрів інтернаціоналізації («Global 30»). Кількість 300 тис. не випадкова, це – 10% загальної чисельності студентів у Японії. Нині цей показник становить 123 тис. або 4%. У 2009 р. було відібрано 13 університетів, серед яких і приватні, і державні. У 2010 р. кількість таких університетів становила вже до 20, а до 2020 р. 30 університетів виступатимуть у якості концентраторів глобалізації вищої освіти країни. Усі обрані університети будуть отримувати пріоритетну фінансову підтримку в розмірі 200-400 млн. єн на рік протягом п'яти років, що дасть змогу кожному університетові прийняти 3000-8000 іноземних студентів. Ці університети будуть видавати дипломи студентам виключно англійською мовою, а також підвищать освітні стандарти завдяки організації неапонських факультетів [7].

У Китайській Народній Республіці ще в 1993 р. було поставлено завдання перетворити основні ВНЗ у першокласні навчальні заклади на рівні провідних університетів світу. За спеціальною державною програмою було обрано 100 університетів, яким виділено 20 млрд. доларів на інтернаціоналізацію. У 1998 р. було конкретизовано терміни – до 2020 р. ці 100 університетів за показниками якості й інтернаціоналізації освіти в них повинні були вийти на рівень провідних міжнародних університетів. На першому етапі було вибрано 10 елітних університетів для фінансування реалізації поставлених урядом завдань, у 2004 р. до них приєдналися ще 36 ВНЗ. У рамках цього проєкту фінансується розвиток наукових центрів і придбання нового обладнання, проведення міжнародних конференцій, залучення провідних викладачів і вчених у китайські університети [7].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В результаті системного впливу глобалізації світ зазнав трансформаційних змін в усіх сферах суспільно-політичного життя країн, змусивши адаптувати локальні традиції врядування під потреби глобального ринку. Інтернаціоналізація вищої освіти належить до пріоритетних сфер державного управління, а відтак цей процес включено до політики розвитку і країн з розвинутою економікою, і тих, що розвиваються. Традиційно ініціаторами та лідерами успішного впровадження реформ в

системі освіти є країни Європи та Північної Америки, більшість інших країн віддають перевагу запозиченню позитивного досвіду, апробованого державами-лідерами ринку освітніх послуг. Наразі перед системою державного управління стоїть завдання реалізації світового тренду інтернаціоналізації вищої освіти, а тому корисним є аналіз реформ і в розвинених країнах, які задають тренд і темп, і в країнах, що розвиваються, через подібні потенційні можливості.

Потенційні можливості різноманітні і включають: розширення спектра освітніх послуг і більш широкий доступ до них, підтримку економіки знань, розробку спільних ступенів, злиття або зближення культур, покращення сумісності кваліфікацій, посилення ролі орієнтованих на ринкові умови підходів, економічні вигоди для провайдерів освітніх послуг і диверсифікацію та створення нових умов для роботи академічних установ.

Потенційні виклики також численні: якість освітніх послуг, нерівний доступ, проблема фізичного і віртуального відтоку кваліфікованих кадрів з країн, що розвиваються, до розвинених країн, гомогенізація культур, ослаблення ролі держави в розробці цілей національної політики, збільшення орієнтованих на ринкові умови програм, особливо з бізнесу та інформаційних технологій, а також занепад суто наукових дисциплін.

Тобто, якщо для однієї країни ці процеси можуть означати нові можливості, то для іншої – виклик чи небезпеку. Однак те, що потрібно для всіх, - це отримати вигоди з глобалізації шляхом створення механізмів і розробки політики на національному рівні, за допомогою якої можна було б регулювати і здійснювати моніторинг деяких процесів, пов'язаних з наданням між кордонних освітніх послуг, наприклад, реєстрація та ліцензування й акредитація нових програм та іноземних провайдерів, а також забезпечення якості освіти.

В якості практичних порад системі державного управління інтернаціоналізацією вищої освіти України, хотілося б запропонувати наступне:

- розвивати дуалістичну, експорто-/ імпортоорієнтовану, освітню стратегію. Україна багата на національні наукові школи в різних галузях знань, імпорт іноземних освітніх технологій без належного розвитку власних призведе до їх зникнення. Економічно доцільно експортувати наукові й освітні надбання.

- активізувати поширення програм подвійних дипломів шляхом інтернаціоналізації навчальних планів університетів.

- збільшити до 5 – 10% кількість курсів, що викладаються англійською мовою. Це підвищить міжнародний професійний рівень та рейтинг університету, сприятиме вхідній кредитній та ступеневій академічній мобільності. Перевагу слід віддавати найбільш затребуваним серед абітурієнтів курсам (наразі, інженерія, медицина, інклюзивна освіта, публічне адміністрування, аграрні науки, менеджмент і управління, етнологія і т.п.) з подальшим постійним моніторингом тенденцій та актуалізацією списку англомовних курсів.

- підвищити якість англомовного викладання у вітчизняних ВНЗ. По-перше, варто заохочувати викладачів постійно удосконалювати володіння іноземною мовою професійного спрямування (безкоштовні курси вивчення англійської мови, диференційована оплата праці за викладання англійською та державною мовою тощо, доступ до наукометричних баз цитування, сприяння вихідній академічній мобільності для професорсько-викладацького штату, що читають англомовні освітні курси тощо). Щодо підручників, то університетам варто перейти або на навчання за перекладеними з англійської на рідну мову останніх видань за галузевим спрямуванням, або прийняття більшості підручників, що використовуються в основних американських університетах (таких як Гарвард, Стенфорд, Йель, Массачусетський та ін.)

- сприяння інтеграції міжнародного виміру до ВНЗ України, що сприятиме і внутрішній, і міжнародній академічній мобільності. Передбачається різке збільшення кількості іноземних мов та міжкультурних програм, переважно англійською мовою, та пов'язаних з нею ступенів, що веде до міжнародного професійного рівня.

У перспективі подальших розвідок передбачається визначити інші інституційні, правові та організаційні фактори реалізації інтернаціоналізації вищої освіти в Україні, визначити принципи та методи формування моделі державного управління процесами реформування системи вищої освіти України з урахуванням міжнародного досвіду та потреб глобалізованого світу.

Список використаних джерел.

1. Высшее образование в глобализованном обществе. Установочный документ ЮНЕСКО по образованию. - Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры, 2004. - С. 191-209. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/>
2. Падалка О.С., Каленюк І.С. Економіка освіти та управління: посібник / О.С.Падалка, І.С. Каленюк/ - К.: Педагогічна думка, 2012.– 184 с.
3. Пасічник Т. О. Освітній фактор економічної безпеки держави / Т. О. Пасічник // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2009. – № 2. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsue_2009_2_18.pdf.
4. Altbach, P.G. (2004), «Globalisation and the University: Myths and Realities in an Unequal World», *Tertiary Education and Management*, vol. 10, n° 1, pp. 3-25.
5. Coelen, R. The Development of an Institutional Internationalization Strategy. Handbook of Internationalization of European Higher Education. Berlin: EUA, ACA, and RAABE. 2008
6. Davies, J. A European Agenda for Change for Higher Education in the XXIst Century: Comparative Analysis of Twenty Institutional Case Studies. CRE-action. 1997. – pp. 47-92.
7. Huang, F. (2005), «Comparative Perspectives in Transnational Higher Education : Case Studies of China and Japan», présenté à la «International Conference on Educational Innovation and Social Development» organisée par le Bureau de l'UNESCO à Bangkok et le Bureau régional pour l'éducation en Asie et dans le Pacifique, Commission nationale chinoise pour l'UNESCO et l'université de Zhejiang du 18 au 20 octobre 2005 à Hangzhou, Chine.
8. Knight, J. (2002) «The Impact of GATS and Trade Liberalisation on Higher Education», in *Globalisation and the Market in Higher Education: Quality, Accreditation and Qualifications*, UNESCO, Paris, France, pp. 191-209.
9. Knight, J. Internationalization of higher education: A Conceptual Framework. In J. Knight & H. De Wit (Eds) Internationalization of Higher Education in Asia Pacific Countries. Amsterdam: European Association for International Education, 1997.
10. Scott, P. (éd.) (2000), «Massification, Internationalisation and Globalisation», *The Globalisation of Higher Education*, The Society for Research into Higher Education/ Open University Press, pp. 126-127.

References.

1. Higher education in a globalized society. UNESCO Outline Document on Education. - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2004. - pp. 191-209, [Online], available at: <http://unesdoc.unesco.org/>
2. Padalka, O.S. and Kaleniuk, I.S. (2012), *Ekonomika osvity ta upravlinnia* [Economics of education and administration], Pedahohichna dumka, Kyiv, Ukraine, 184 p.
3. Pasichnyk, T. O. (2009), “Educational factor of economic security of the state”, *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Ekonomika*, vol. 2, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsue_2009_2_18.pdf.
4. Altbach, P.G. (2004), «Globalisation and the University: Myths and Realities in an Unequal World», *Tertiary Education and Management*, vol. 10, no 1, pp. 3-25.
5. Coelen, R. The Development of an Institutional Internationalization Strategy. Handbook of Internationalization of European Higher Education. Berlin: EUA, ACA, and RAABE. 2008
6. Davies, J. A European Agenda for Change for Higher Education in the XXIst Century: Comparative Analysis of Twenty Institutional Case Studies. CRE-action. 1997. – pp. 47-92.
7. Huang, F. (2005), «Comparative Perspectives in Transnational Higher Education : Case Studies of China and Japan», présenté à la «International Conference on Educational Innovation and Social Development» organisée par le Bureau de l'UNESCO à Bangkok et le Bureau régional pour l'éducation en Asie et dans le Pacifique, Commission nationale chinoise pour l'UNESCO et l'université de Zhejiang du 18 au 20 octobre 2005 à Hangzhou, Chine.
8. Knight, J. (2002) «The Impact of GATS and Trade Liberalisation on Higher Education», in *Globalisation and the Market in Higher Education: Quality, Accreditation and Qualifications*, UNESCO, Paris, France, pp. 191-209.
9. Knight, J. Internationalization of higher education: A Conceptual Framework. In J. Knight & H. De Wit (Eds) Internationalization of Higher Education in Asia Pacific Countries. Amsterdam: European Association for International Education, 1997.
10. Scott, P. (éd.) (2000), «Massification, Internationalisation and Globalisation», *The Globalisation of Higher Education*, The Society for Research into Higher Education/ Open University Press, pp. 126-127.